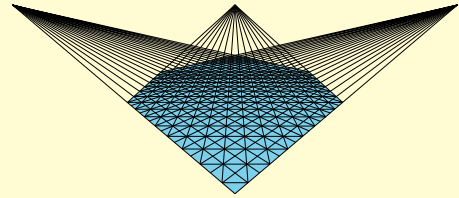

Nummer 42, juni 2009

Expositie in Veere De Zeeuwse expeditie van 1809

Pionieren op Loverendale, biologisch-dynamisch landbouwbedrijf

Expositie Landbouw in Zeeland

F (zie illustratie op pag. 2)
Walstraat in Vlissingen, na
het bombardement door de
Engelsen in augustus 1809.
Tekening door J.H. Koekkoek
(1778-1851), pen en penseel,
grijs gewassen, 16 x 26 cm.
ZI-III-0301b

Expositie in Veere De Zeeuwse expeditie van 1809

29 juli 1809 “vertoonde zig voor de wal van het Eiland Walcheren eene vijandelijke vloot van meer dan 100 zeilen, [die] allengs gedurende dien dag tot 250 aangroeide”, aldus de landdrost van Zeeland. De Britse invasie van tweehonderd jaar geleden op Walcheren is nu het onderwerp van de tentoonstelling ‘De Zeeuwse expeditie van 1809’, te zien van 3 juli t/m 1 november in het Stadhuismuseum in Veere.

Het Koninkrijk Holland was als vazalstaat van Frankrijk weliswaar in oorlog met Groot-Brittannië, maar Engelse en Schotse kooplieden bleven bij het straatbeeld horen. Op 30 en 31 juli landde echter een krijgsmacht van circa 30.000 Britse soldaten bij Breezand ten noordwesten van Veere. “Er moet verbazing alom zijn geweest”, zegt Peter Blom, medewerker van het Zeeuws Archief en beheerder van de stadhuiscollectie Veere. Hij stelde de expositie samen en vond bewijzen voor die verbazing in verschillende archiefstukken.

Oh, how beautiful

“Een Engelse militair verbaasde zich erover dat op 30 juli ’s avonds gewoon de bakens en vuurtorens ontstoken werden. Het leek wel of de vijandelijke vloot welkom was.” ¹⁾ Koning Lodewijk-Napoleon verbaasde zich over de onbegrijpelijke houding van landdrost Van Doorn. “Hoe had dit kunnen gebeuren en hoe was het mogelijk dat Van Doorn zich niet in veiligheid had gebracht?” ²⁾ Peter Blom grinnikt: “De landdrost maakte zich vooral zorgen om het geld dat was ingeza-

meld voor de slachtoffers van de watersnood in 1808 dat in de abdij lag. Bovendien was het ook nog eens kermis in Middelburg en was de stad vol bezoekers.” ³⁾

De Engelse soldaten waren ook verbaasd. Eerst landden ze op een uitgestrekte zandvlakte, zagen zij duinen als waren zij in “woest Arabië” en daarna het mooie, zomerse, groene landschap van Walcheren. “Oh, how beautiful”, verzuchtten de manschappen. ⁴⁾ De Walcherse bevolking was verbaasd, maar vooral nieuwsgierig. Menigeen trok eropuit om de vreemde krijgsmacht in kleurig uniform te bekijken. De Middelburgse wijnkoopman Brouwer haastte zich in zijn karos richting de landingsplaats bij Veere, maar de Engelsen kwamen hem al tegemoet. ⁵⁾ Een belangstellende boer keek hoe de vijand over de dijk langs het Veersche Gat naderde totdat een Hollandse generaal hem sommeerde er vandoor te gaan. ⁶⁾

Congreve raket

Weerstand tegen de grote overmacht was nauwelijks mogelijk. Fort Den Haak werd bemand door slechts enkele tientallen soldaten. Veere wist de Engelsen 24 uur buiten de poorten te houden, maar de beschietingen werden te hevig. Blom: “De raad vergaderde in de kelder van het stadhuis.” ⁷⁾ Twee eeuwen later herinneren ingemetselde kanonskogels in Veerse gevels nog aan dit bombardement. “Middelburg bood de capitulatie al aan op het strand van Breezand”, vertelt Blom. ⁸⁾ Vlissingen hield stand totdat

A Landing van de Engelse troepen op het eiland Walcheren en aanval op het fort Den Haak op 31 juli 1809. Aquatint door A. Lutz naar een tekening van J. Jelgerhuis, 31 x 36 cm. ZI-III-0295

E Het gebombardeerde stadhuis van Vlissingen. Tekening door J.H. Koekkoek (1778-1851), pen en penseel, grijs gewassen, 16 x 25 cm. ZI-II-1243

D Bombardement van de stad Vlissingen door de Engelsen vanaflandzijde in augustus 1809. Aquatint, A. Lutz naar een tekening van J. Jelgerhuis, 33 x 36 cm. ZI-III-0297

30 juli, 's middags
Landing van Britse troepen bij Breezand

Domburg
29 juli
Kusttelegraaf van Domburg meldt onrust voor de kust en seint naar Den Haag en Parijs

31 juli, 's middags
De Franse generaal Monnet, bevelhebber van Vlissingen, bezoekt de Franse troepen ten zuiden van Middelburg en beveelt de Britse opmars tegen te houden

Vlissingen
D E F
13-15 augustus
Beschiëting van Vlissingen, overgave op 15 augustus

A
31 juli
Capitulatie van Middelburg op het strand van Breezand

31 juli
Beschiëting van Veere door de Britse vloot
B
Veere

1 augustus
Britse troepen marcheren via de Noordpoort Middelburg binnen

C
Middelburg
31 juli 's ochtends
De landdrost besluit in Middelburg te blijven

C Intrede van de Engelse troepen in Middelburg in augustus 1809. Proefdruk, ets en gravure door F. Dietrich, met de hand in kleur afgezet, uitgever A. Poncia, Amsterdam. HTAM-H-031

B Het arsenaal te Veere na de beschiëting in 1809. Tekening door J.H. Koekkoek (1778-1851), pen en penseel, grijs gewassen, 16 x 26 cm. ZI-II-1070

Overzicht van de Britse invasie op Walcheren in 1809

het op 14 en 15 augustus in puin werd geschoten. De stad werd bestookt met 'congreve rockets', ontworpen door Sir William Congreve. Deze moderne raket, zelf voortgestuurd, was bedoeld om vanaf zee forten mee te beschiëten.

De Engelse opmars raakte in het slop toen serieuze tegenstand werd gegeven. Bovendien werden op Walcheren de manschappen in groten getale getroffen door de Zeeuwse koorts. "Waarschijnlijk was dat dysenterie, veroorzaakt door het drinken van brak water", aldus Blom. "Veel duizenden lieten het leven. Hun graven zijn niet bekend. Dat is één van de onderwerpen die nog in de archieven liggen te wachten op onderzoek."

Voor wie wil weten hoe de verbazingwekkende gebeurtenissen terug te vinden zijn in het Veere van nu én in de Zeeuwse archieven, geeft Peter Blom een tweedaagse cursus op 3 en 5 oktober. Meer informatie volgt in de volgende nieuwsbrief en op de website van het Zeeuws Archief. Wie de landing van 1809 'aan den lijve' wil meemaken, moet 10, 11 en 12 juli Veere bezoeken. De gebeurtenissen worden dan tot leven gebracht door maar liefst vijfhonderd enthousiaste 're-enacters'. Zij

spelen de geschiedenis na, onder andere in een naar 1809 omgetoverd straatje. Kijk voor aanmelding en het uitgebreide programma op www.veere1809.nl.

De tentoonstelling *De Zeeuwse expeditie van 1809* is vanaf 3 juli te zien in het Stadhuismuseum Veere, dagelijks van 13.00 tot 17.00 uur. Toegang: € 1,50, tot en met 12 jaar gratis.

De Zeeuwse expeditie van 1809 in archiefstukken:

- 1) Dagboek van kapitein Light, *The Expedition to Walcheren*, bezorgd door G. Glover (Huntingdon 2005), p. 5
- 2) Brief van 13 augustus 1809, archief Gewestelijke Besturen van Zeeland, inv.nr 647
- 3) Verslag aan de koning, 23 augustus 1809, archief Gewestelijke Besturen van Zeeland, inv.nr 647
- 4) Jacob van Lennep, *De voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland (1865)*, p. 201-202
- 5) Dagboek van Hendrik Brouwer, archief Familie Brouwer, inv.nr 1
- 6) Ooggetuigenverklaring van Johannes Liebert, archief Gewestelijke Besturen van Zeeland, inv.nr 647 L
- 7) Notulen van het gemeentebestuur 1809, archief Stad Veere, inv.nr 148
- 8) *Articles of capitulation entered into the surrender of the town of Middelburg*, archief Gewestelijke Besturen, inv.nr 647 II

Pionieren op Loverendale, biologisch-dynamisch landbouwbedrijf

Eén van Nederlands eerste biologisch-dynamische landbouwbedrijven is in 1926 opgericht in Zeeland door Marie Tak van Poortvliet. Ze noemde het bedrijf naar haar villa Loverendale in Domburg. De expositie 'Landbouw in Zeeland' in het Zeeuws Archief besteedt aandacht aan de N.V. Cultuur Maatschappij Loverendale. De memoires van Marie Tak over de pioniersjaren na de oprichting, bewaard in het Zeeuws Archief, geven een soms onthutsend beeld.

Marie Tak van Poortvliet, Archief Loverendale inv.nr 11d

Marie Tak van Poortvliet (1871-1936) was een overtuigd antroposofe. De antroposofie is een wereldbeschouwing of, in de woorden van haar grondlegger Rudolf Steiner: "een weg tot inzicht, die het geestelijke in de mens met het geestelijke in de kosmos wil verbinden." Eén van de praktische toepassingen was

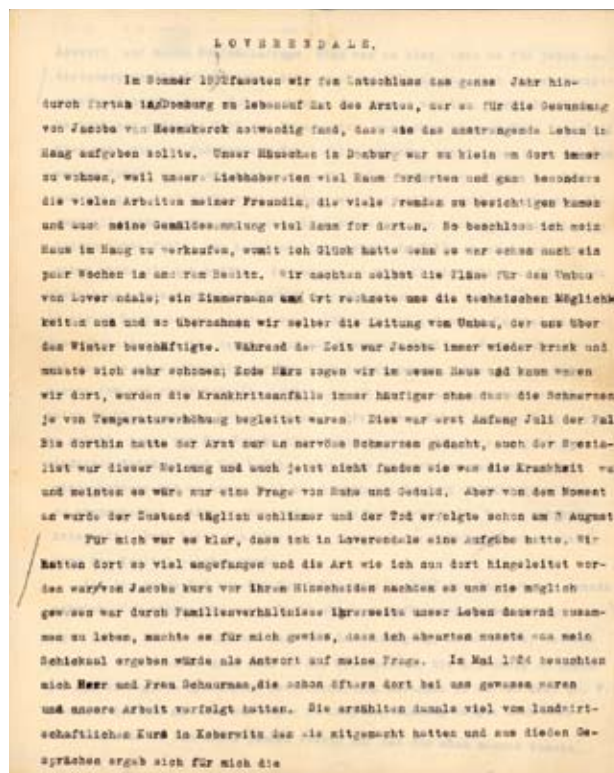
de door Steiner (1861-1925) ontwikkelde biologisch-dynamische landbouw. Naast organische bemesting werkt de biologisch-dynamische landbouw met preparaten waarin de 'krachten van de kosmos' zijn verzameld om de groei van de gewassen te bevorderen. Het biologisch-dynamische landbouwbedrijf de N.V. Cultuur Maatschappij Loverendale werd in 1926 opgericht door Marie Tak van Poortvliet.

Memoires online

Van haar vader erfde Marie Tak boerderijen en landgoederen op Walcheren en in Brabant. De beschikbaarstelling ervan was volgens haar: "für jeden Anthroposophen der Grund besass eine absolute Pflicht." De landbouwonderneming zelf zag zij als een logische stap. In haar memoires vertelt ze dat haar grootvader zich al met landbouw bezighield en haar overgrootvader in de tijd van Napoleon zelfs een landbouwschool oprichtte. Haar vader had als minister het landbouwonderwijs verbeterd. "Ich hatte das Gefühl dass die Landwirtschaft zu fördern mir ins Blut als Lebensaufgabe lag".

Villa Loverendale in Domburg. Collectie C.J. Vreeke, Domburg, cat.nr 0341-0046

Memoires over Loverendale van Marie Tak van Poortvliet, archief Mathias-Pous-Tak van Poortvliet, toegang 255 inv.nr 462

Hoewel het slot en de naam van de auteur ontbreken in de Duitstalige memoires, kunnen zij op basis van de vele details toegeschreven worden aan Marie Tak. De tekst, bestaande uit elf getypte vellen, begint met de verhuizing naar villa Loverendale in Domburg en het overlijden van haar vriendin, de kunstenaar Jacoba van Heemskerck (1876-1923). Wie de memoires zelf wil lezen, kan terecht op www.zeeuwsarchief.nl of zoeken in www.archieven.nl op 'loverendale' in het archief Familie Mathias-Pous-Tak van Poortvliet.

Toen in 1926 de eerste boerderij uit de pacht zou vrijkomen, Hof Ter Linde in Serooskerke, kwam een bestuurder van het antroposofische centrum in Zwitserland om de grond te inspecteren. Marie Tak richtte vervolgens een naamloze vennootschap op zodat het bedrijf ook na haar dood zou blijven bestaan, "da meine Verwandten keine Anthroposophen waren und also die Sache stoppen wurden." Ze verkocht haar goederen aan de N.V. Cultuur Maatschappij Loverendale en behield zelf het grootste deel van de aandelen. Directeur werd dr Ehrenfried Pfeiffer (1899-1961), tot dan toe directeur van het biologisch-chemisch laboratorium van Rudolf Steiner. De eerste streep door de rekening zette de pachter van Hof Ter Linde. Toen de boer hoorde dat zijn zoon het bedrijf niet kon voortzetten zoals hij dat wilde, besloot hij nog een paar jaar door te gaan. Daarop stelde Marie Tak haar bestuur voor te beginnen in haar eigen tuin in Domburg. ▶

Die eerste zomer hielp ze vol overgave mee bij het maken van preparaten. Om toch te voorzien in veeveelt kocht ze grond aan in Oostkapelle voor de bouw van de Jacobahoeve, genoemd naar haar overleden vriendin.

Ein netter, tüchtiger Menschentyp

Het waren pioniersjaren waarin kwistig met geld werd omgesprongen, ondanks de economische crisis. Hoewel Marie Tak geen landbouwonderwijs had gevolgd, kende ze het land en de mensen beter dan de Duitstalige leidinggevendenden.

“Da noch Herr noch Frau Binder [bedrijfsleiders] die Sprache verstanden gab es Schwierigkeiten mit der Bevölkerung. Es ist ein netter, tüchtiger Menschentyp bei uns auf der Insel, und die Menschen sind gewohnt, dass man die Arbeiten mit ihnen durchspricht und nicht nur befiehlt.”

Op begrip van familie, vrienden of burens hoefde Marie Tak niet te rekenen. “Auf alle Fälle damals lachten die Bauern in unser Nachbarschaft alle um uns und meine Freunde und Verwandten fragten mich, was ich mich wohl einbildete, dass ich die Holländische Landwirtschaft verbessern wollte mit Deutschen, die anscheinend nichts von der Sache wussten.” De ene teleurstelling volgde op de andere, zoals de nieuwbouw van een schuur die veel te duur werd, de vergeefse fok van konijnen, de teelt van bloemen die gedoemd was te mislukken. Marie Tak beschrijft ze stuk voor stuk in haar memoires, evenals de moeilijke onderlinge verhoudingen. Niettemin boekte de Cultuur Maatschappij Loverendale resultaten. Het bedrijf leverde in 1933 onder meer brood (zes soorten), speculaas, beschuit, groente, vruchten en aardappelen. De naam Loverendale zou zich ontwikkelen tot de nu nog bestaande merknaam voor levensmiddelen geproduceerd op biologisch-dynamische wijze.

Ondanks alle problemen bleef Marie Tak Loverendale ondersteunen. Ze werd daardoor financieel afhankelijk van het bedrijf, iets wat ze zich stellig had voorgenomen nooit te worden. Ze paste haar levensstijl aan, maar had soms geen geld, zoals in april 1934. “Als ich reklamierte, hiess es war nichts in der Kasse und ich müsste warten bis etwas eingekommen ware; [...] ich sollte übrigens nicht so an Geld hängen aber denken wie schlecht unser Leute bezahlt wurden.” De belabberde stand van zaken maakte zelfs de verkoop van

Expositie Landbouw in Zeeland

Loverendale maakt onderdeel uit van de nieuwe tentoonstelling in het Zeeuws Archief over de Zeeuwse landbouw in de negentiende en twintigste eeuw. Veel aandacht gaat uit naar de Koninklijke Maatschap de Wilhelminapolder die dit jaar haar 200-jarig bestaan

viert en de Zeeuwse Landbouw Maatschappij (ZLM). Maar ook de 400 jaar oude betrekkingen tussen de Verenigde Staten en Nederland komen aan bod. Mede dankzij de Marshallhulp werd in Zeeland de landbouw verder gemechaniseerd. In het kader van ‘2009 Jaar van de Tradities’ wordt aandacht besteed aan klederdrachten en typisch Zeeuwse gebruiken die uit de landbouw voortkomen of daarmee verbonden zijn. De expositie *Landbouw in Zeeland* is in het Zeeuws Archief te zien van 27 april 2009 tot 8 januari 2010.

de Jacobahoeve en villa Loverendale noodzakelijk. Marie Tak woonde toen al jaren in Zwitserland. Daar overleed zij in 1936 op 65-jarige leeftijd, met als enige erfgenaam de N.V. Cultuur Maatschappij Loverendale. Na haar overlijden verscheen een artikel over haar in het antroposofische tijdschrift *Vruchtbare Aarde*. “De laatste jaren was zij zeer eenzaam”, aldus de auteur die haar observeerde tijdens een bedrijfsbezoek aan Hof Ter Linde. “Zij stond tussen het publiek, bescheiden op de achtergrond mee te luisteren naar een mededeling over het ontstaan van dit werk, haar naam werd hierbij echter niet meer genoemd. Het was of de tijd deze reeds had uitgewist.”

Archief Mathias-Pous-Tak van Poortvliet, toegang 255 inv.nr.462

Archief N.V. Cultuur Maatschappij Loverendale, toegang 239

Adres en openingstijden

Zeeuws Archief, Hofplein 16, Postbus 70, 4330 AB Middelburg, tel. (0118) 678800, fax (0118) 628094, info@zeeuwsarchief.nl, www.zeeuwsarchief.nl

De studiezaal en de expositieruimte zijn geopend van dinsdag tot en met vrijdag en elke eerste zaterdag van de maand, van 9.00 tot 17.00 uur. De expositie is ook op maandag open.

Abonnement Nieuwsbrief

Wilt u deze gratis Nieuwsbrief voortaan als abonnee ontvangen, mail uw adresgegevens dan naar info@zeeuwsarchief.nl onder vermelding van abonnement Nieuwsbrief. U kunt zich via dit mailadres ook afmelden. Hebt u geen e-mail, stuur dan een kaartje naar het Zeeuws Archief.